

पंडिती काव्याची वैशिष्ट्ये

(Features of Pandit Kavya)

प्रा.डॉ. सौ. वीरा पवन मांडवकर

सहायक प्राध्यापक

इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि. यवतमाळ

भ्रमणध्वनी ९४०३०१४८८५ इ मेल pavanmandavkar@yahoo.com

गोषवारा:

संत काव्य, पंडिती काव्य, शाहिरी काव्य या काव्यपरंपरांनी मराठी साहित्याला समृद्ध केले आहे. संतकाव्याने तर सामान्य जनांची मने काबीज केली. बदलत्या काळातही संतसाहित्याची लोकप्रियता कायम राहिली. पण एके काळी पंडिती काव्याने मराठी रसिकांत अफाट लोकप्रियता मिळवली होती. पंडित कवींनी मुख्यतः रामायण, महाभारत, भागवत, पुराणे, रघुवंश, कुमारसंभव, शाकुंतल यांसारख्या सर्व प्रकारच्या लौकिक विषयांना आणि रसांना स्थान देणाऱ्या महाकाव्यांतून आणि नाटकांतून आपल्या आख्यानांचे विषय उचलले. वामन पंडितांच्या चाळीस हजार काव्यपंक्तींमधून त्यांच्या सखोल व्यासंगाचा आणि आत्मज्ञानाचा परिचय होतो. सरळ, साधे आणि प्रासादिक निवेदन हे साम्राजांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे. रघुनाथपंडितांचे 'दमयंती स्वयंवर' ही अविस्मरणीय रचना होय. महाकाव्य, खंडकाव्य, लघुकाव्य, कथाकाव्य, स्तोत्र, चंपूकाव्य असे अनेक प्रयोग पंडिती काव्यामध्ये दिसून येतात.

Abstract:

Sant Kavya, Pandit Kavya, Shahiri Kavya have enriched Marathi literature. Santa Kavya captured the hearts of the common people. The popularity of saint literature remained even in the changing times. But once upon a time, Pandit Kavya had gained immense popularity among Marathi connoisseurs. Pandit poets mainly picked up the subject of their narratives from epics and plays which give place to all kinds of worldly subjects like Ramayana, Mahabharata, Bhagwat, Purana, Raghuvansh, Kumarasambhav, Shakuntal. Forty thousand verses of Vaman Pandit introduce his deep obsession and enlightenment. Straightforward, simplicity is a feature of the poetry of the Samraj. Raghunath Pandit's 'Damayanti Swayanwar' is an unforgettable composition. Epic, Khandakavya, Laghukavya, Kathakavya, Stotra, Champukavya and many other experiments appear in Pandit Kavya.

बीजशब्द:

काव्य, अभिजात, आत्मविष्कार, नवरस, भूमिका, संस्कृत, प्राचीन, भाष्य, अर्थ, विवरण

प्रस्तावना:

मराठी साहित्याला प्राचीन काळापासून काव्याची परंपरा लाभली आहे. यात संतकाव्य, पंडितीकाव्य, शाहिरी काव्य यांचा समावेश होतो. मराठी साहित्याला समृद्ध करण्याचे काम या काव्यपरंपरांनी केलेले आहे. विशेषतः संतकाव्याने तर

सामान्य जनांच्या मनामनात प्रवेश केला आहे. याची प्रचिती आजही संतकाव्याची टिकून असलेली लोकप्रियता पाहिली की येतेच. बदलत्या काळात समाजपरिवर्तनाच्या लाटेवर स्वार होऊन संतसाहित्याने आपली लोकप्रियता कमी होऊ दिली नाही. संतसाहित्यानंतर उदयास आलेल्या पंडिती काव्याला मात्र संतसाहित्याइतकी लोकप्रियता मिळू शकली नाही. याची अनेक कारणे होती. पण एक काळ या पंडिती काव्यानेही मराठी रसिकांत अफाट लोकप्रियता मिळवली होती, हे नाकारता येत नाही.

पंडिती काव्याची वैशिष्ट्ये:

पंडिती काव्य हे 'अभिजात संस्कृत काव्याचे पुनरुज्जीवन आहे,' असे म्हटले जाते. पंडिती काव्याची प्रेरणा ही कवित्वाचा विद्वज्जन्य आस्वाद घेणे, हीच आहे. रसिकता आणि व्युत्पन्नता यांचा प्रभाव पंडित कवींवर होता. पंडित कवी हे व्यवसायाने पुराणिक होते. त्यातील काहींना राजाश्रय होता. स्वस्थ, संपन्न जीवन हे कवी जगत होते. त्यामुळे जीवनातील दुःख, दारिद्र्य, वंचना, लोकोद्धार असे त्यांचे काव्यविषय कधी बनले नाहीत. पंडित कवींनी मुख्यतः रामायण, महाभारत, भागवत, पुराणे, रघुवंश, कुमारसंभव, शाकुंतल यासारख्या सर्व प्रकारच्या लौकिक विषयांना आणि रसांना स्थान देणाऱ्या महाकाव्यांतून आणि नाटकांतून आपल्या आख्यानांचे विषय उचलले. रसिक जनांच्या मनाला भावणारे, त्यांचे रंजन करणारे, त्यांच्या भाववृत्तीला चेतविणारे विषय, प्रसंगांची रचना करण्यात पंडित कवींचा हातखंडा होता. संस्कृत गणवृत्तांत लिहिलेल्या आख्यानांवर रचनेस त्यांनी प्राधान्य दिले. डौलदार भाषा, तंत्रबद्धता, विविध वृत्तांचा स्वैर वापर हे पंडित काव्यात जागोजागी दिसून येते. बहुतांश पंडित कवींना राजाश्रय असल्यामुळे त्यांना पोट भरण्याची चिंता नव्हती. भरल्या पोटी सहाजिकच मनुष्य प्रयोगशीलतेकडे वळतो. त्यामुळेच महाकाव्य, खंडकाव्य, लघुकाव्य, कथाकाव्य, स्तोत्र, चंपूकाव्य असे अनेक प्रयोग पंडिती काव्यामध्ये दिसून येतात. संस्कृतातील अलंकारांचे वैभव, वृत्तरचना मराठीत प्राप्त करून देण्याचे श्रेय सर्वस्वी पंडित कवींचे आहे, असे म्हणावयास हरकत नाही.

संतकाव्य आणि पंडिती काव्य यांची तुलना:

मराठी साहित्याला संपन्न, समृद्ध करण्याचे काम करणाऱ्या संत साहित्याची लोकप्रियता आजही कमी झालेली नाही. ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, तुकाराम, रामदास या संतकवींनी ओवी आणि अभंगाद्वारे समाजोद्धाराचे कार्य केले. संतकाव्य आणि पंडिती काव्य यांची तुलना करताना ल.र. नसिराबादकर म्हणतात, 'संतसाहित्य आणि पंडिती काव्य या दोन प्रवाहांच्या मुळाशी संतांची निवृत्तीपरता आणि पंडितांची विद्वज्जन्य रसिकता हा मूलभूत फरक आहे.'^१ ईश्वराच्या भेटीची तळमळ आणि साधकावस्थेपासून मोक्षप्राप्तीपर्यंतच्या विविध मनोवस्थांचे चित्र संतांच्या कवितेतून पहावयास मिळते. सर्वसामान्य जनांमध्ये राहणारे आणि सर्वसामान्य जीवन जगणारे हे संत मूलतः समाजसेवी प्रवृत्तीचे होते. 'बुडते हे जन न देखवे डोळा' या भावनेने त्यांचे कवित्व स्फुरले. समाजातील अन्याय, दुःख, अज्ञान, दारिद्र्य, परचक्र यांनी पिचलेल्या जनतेला काही चांगल्या गोष्टी सांगल्या. त्यांना भक्तीचा सोपा मार्ग दाखवावा. या हेतूने संतांनी समाजाशी संवाद साधला. त्यांनी या चांगल्या गोष्टी मन लावून ऐकाव्यात, म्हणून त्या काव्यात बांधल्या. संतांना कुठलाही राजाश्रय नव्हता, किंवा बहुतांश संतांची आर्थिक स्थिती चांगली नव्हती. संतांचा श्रोतृवर्गही सामान्य बुद्धिमत्तेचा आणि अज्ञानी होता. त्यामुळे त्यांना समजेल, त्यांना रुचेल अशी सुलभ रचना करून बहुजनांपर्यंत पोचण्याचा संतांचा प्रयत्न होता. त्यामुळे संतकाव्याला पांडित्यप्रदर्शनाची गरज नव्हती. त्यांचा साधेपणा हेच त्यांचे सौंदर्य होते.

याउलट पंडित कवींचा पांडित्यप्रदर्शनाचा सोस त्यांच्या काव्यात मुख्यत्वे दिसून येतो. 'संतकाव्याप्रमाणे निवृत्तीपर आणि भक्ती, शांतरसाचा आविष्कार करणारे पंडिती काव्य नाही, तर नवरसांचा जाणीवपूर्वक आविष्कार घडविण्याची त्याची प्रेरणा आहे. मूळ आख्यानावर व प्रसंगावर म्हणजेच आर्ष सामग्रीवर कलापूर्ण संस्कार केल्यानंतर निर्माण झालेले विदग्ध काव्य म्हणजेच पंडिती काव्य होय'^२ संतांनी भक्ती, करुणा, अद्भुत, वत्सल आणि शांत रसाला प्राधान्य दिले. तर पंडितांनी 'शृंगार मुख्य नवही रस मूर्तिमंत। काव्यात या परसतां दिसती प्रशस्त' असे मानले. साध्या, सोप्या भाषेतील सहज आत्माविष्कार

संतांच्या काव्यात दिसतो, तर जाणीवपूर्वक, योजनाबद्ध, तंत्रबद्ध अशी कलात्मक, वस्तूनिष्ठ स्वरूपाची रचना ही पंडिती कवितेची बैठक होती. संतांसमोर फारसा न शिकलेला श्रोतृवर्ग होता. संतांच्या काव्यवाचनावर किंवा किर्तनावर कधीही मानधन किंवा मोबदला न देणारा हा प्रेक्षकवर्ग संतांसाठी महत्त्वाचा होता. अभिजात किंवा श्रीमंत वर्ग, सरंजामदार असे संतांचे प्रेक्षक विरलेच होते. याउलट पंडित कवींना राजाश्रय असल्यामुळे त्यांचा श्रोतृवर्ग रसिक, नाविन्याची आवड असणारा, फर्माइशी करणारा, पैसे उधळणारा असा होता. त्यामुळे अशा प्रेक्षकवर्गाला आवडतील अशा रचना करण्यासाठी पंडित कवींनी आपले कौशल्य पणाला लावल्याचे दिसते. संतकाव्यात लोकानुनय दिसत नाही, पण पंडित काव्यात पांडित्य प्रदर्शनाचे एक साधन म्हणून काव्यरचनेकडे पाहिले गेले.

महत्त्वाचे पंडित कवी:

वामन —

पंडिती संप्रदायाचा उल्लेख करताना त्यात वामन कवींचे नाव प्रामुख्याने घ्यावे लागेल. त्यांनी विपुल काव्यरचना केली. त्यांच्या एकूण काव्यपंक्तींची संख्या चाळीस हजार आहे. त्यातून वामन पंडितांच्या सखोल व्यासंगाचा आणि आत्मज्ञानाचा परिचय होतो. विविधता, विदग्धता, आणि विपुलता ही त्यांच्या काव्याची वैशिष्ट्ये आहेत. काशीतील बारा वर्षांच्या वास्तव्यानंतर अनेक पंडितांना वादात जिंकत ते दक्षिणेत आले. वामन पंडितांच्या काव्याचे वेदान्तविषयक, पौराणिक आख्यानपर आणि भाषांतरित असे तीन भाग अभ्यासक पाडतात. त्यांचे 'निगमसार', 'यथार्थदीपिका', 'चित्सुधा', 'तत्त्वमाला', 'श्रुतिसार', 'कर्मतत्व', 'राजयोग', 'गीतार्णवसुधा' हे त्यांचे ग्रंथ प्रसिद्ध आहेत. यातील 'निगमसार' हा ग्रंथ ओवी वृत्तात असून एकूण नऊ अध्यायांत विभागलेला आहे. 'ग्रंथ हा निगमसार । शब्द थोडे अर्थ फार' असे त्याचे वर्णन केले जाते. 'समश्लोकी टीका' ही गीतेवरील टीका आहे.

‘अनंत जन्मांच्या हरून सकळ साच दुरिता।

स्वयं दे मोक्षातें श्रवण—पठणी हेचिं त्वरिता।’

अशी ग्रंथाची फलश्रुती कवीने सांगितली आहे. यातील भाषासौंदर्य उत्कृष्ट असल्याचा निर्वाळा सर्वच रसिकजनांकडून दिला जातो. 'यथार्थदीपिका' ही वामनपंडितांची दुसरी गीताटीका. वामन पंडितांना गीतेचे बरेच आकर्षण आहे. आतापर्यंत गीतेवरील अनेक भाषांतरे झाली असली तरीही ती सर्व दर्जाहीन आहेत, आणि मी जे भाषांतर करणार आहे, ते सगळ्यात यथार्थ आहे, असा अभिमान वामनपंडित या गीताटीकेतून व्यक्त करतात.

सामराज —

'मुद्गलाख्यान' लिहिणारे सामराज हे वामन पंडितांचे समकालीन होते. पुराणे, पंचमहाकाव्ये, आणि संस्कृत महाकाव्ये यांचा त्यांना प्रचंड अभ्यास होता. मुद्गल हे सामराजांचे कुलदैवत असल्याने आपली प्रथम रचना सामराजांनी त्याविषयीच्या लेखनाने आपल्या लेखनाचा प्रारंभ केला. सामराजांचे अविस्मरणीय काव्य म्हणजे 'रुक्मिणीहरण' होय. भागवताच्या दशमस्कंधावर 'रुक्मिणीहरणा'चा मूळ कथाभागावर आधारित असून या काव्याला सामराजांनी आध्यात्मिकतेची आणि भक्तिभावनेची बैठक दिली. रुक्मिणीच्या विवाहाच्या तयारीचे वर्णन, सुदेवपत्नीवर्णन, रुक्मिणीच्या अलंकारादींचे वर्णन, रुक्मिणीची विरहावस्था, श्रीकृष्ण दरबार, विवाहासाठी आलेले ब्राम्हण अशा रंजक प्रसंगांनी हे काव्य भरलेले आहे.

‘सये माझ्या दुःखे उपवनलता या विसरती

पहा हे पक्षी हा वदनगत चारा विसरती

विलापे या माझ्या द्रवति बहु पाषाण सखये

शटांचा हा, बाई मुकुटमणी अद्यापिहि न ये’

असे कितीतरी भाव सामराजांनी कौशल्याने वर्णन केलेले आहे. सरळ, साधे आणि प्रासादिक निवेदन हे सामराजांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे.

विठ्ठल बीडकर —

विठ्ठल कवी हे बीड जिल्ह्यातील गौरीपूरचे रहिवासी. ते व्यवसायाने वाणी होते. यांनी सुद्धा 'रुक्मिणीस्वयंवर' लिहिले. तसेच 'पांचालीस्तवन', 'सीतास्वयंवर', 'रसमंजिरी', 'विद्वज्जीवन' आणि 'बिल्हणचरित्र' असे अनेक ग्रंथ त्यांनी लिहिले. छंदशास्त्रनैपुण्य, चित्रकाव्यरचना ही त्यांच्या काव्याची वैशिष्ट्ये होती. 'पांचालीस्तवन' हे त्यांचे पहिले काव्य अवघ्या तेवीस श्लोकांचे असून त्यात द्रौपदीचा धावा हा काव्यविषय आहे. 'रुक्मिणीस्वयंवर' हे त्यांचे दुसरे काव्य असून हा ग्रंथ सात सर्गांचा आहे. महाभारताच्या धर्तीवर या काव्याची रचना करण्यात आली असली तरीही 'महाभारत'कारांची गुणवत्ता त्यांच्यात नसल्याने अत्यंत सामान्य स्वरूपाचा हा ग्रंथ आहे. अनेक ठिकाणी त्यांची चित्ररचनाकौशल्य प्रदर्शित होत असले तरीही त्यात शाब्दिक कसरत जास्त दिसते. 'सीतास्वयंवर' हे विठ्ठलकवींचे काव्य सात सर्गांत व विविध वृत्तात लिहिलेले आहे. यात 'रुक्मिणीस्वयंवरा'पेक्षा शब्दालंकारांचा हव्यास कमी दिसून येतो. त्यांनी मराठीतून काव्यरचना करण्यास प्राधान्य दिले. मराठी भाषेविषयी ते म्हणतात,

‘मन्हाटे होत्सातें चतुर जरि हे मान्य करिती,
मनाच्या उल्हासें रचित तरि मी नाटकरिती,
टिका मूळोत्कारें प्रथम धरिली संस्कृतकथा
सभेमध्ये श्रोते परिसतु महाराष्ट्रउलथा।।’

नागेश —

नागेश यांचे मूळ नाव नागभट्ट होते. यशवंतराव कोकाटे या श्रीमंत सरदाराचे ते आश्रित होते. 'सीतास्वयंवर', 'रुक्मिणीस्वयंवर', 'चंद्रावळीवर्णन', 'शारदाविनोद', 'रसमंजिरी' अशी विपुल काव्यरचना सामराजांनी केली. सामराज हे रामभक्त होते. संत रामदासस्वामींनी केलेल्या रामभक्तीच्या प्रसाराचा नागेशांवर प्रचंड प्रभाव असलेला दिसून येतो. 'श्रीरामनामामृत पीत जावे' असा आपल्या काव्यलेखनाचा हेतू ते सांगतात. त्यांच्या काव्यातून बहुश्रुतपणा आणि सूक्ष्म निरीक्षण हे गुण त्यांच्या काव्यरचनेतून प्रकर्षाने जाणवतात. 'कवित्वी जया ज्ञान संपूर्ण आहे' असा आपल्या कवित्वाबद्दलचा आत्मविश्वास त्यांनी 'चंद्रावळीवर्णन' मध्ये व्यक्त केला आहे. 'सीतास्वयंवर'त त्यांनी स्वतःचा 'कविसुंदर', 'श्रीनागेशकविश्वर' असा उल्लेख केला आहे. पण त्यांचे काव्यवाचन करताना हा अभिमान सार्थ नसल्याचे जाणवते. त्यांची जेमतेम विद्वत्ता त्यांच्या काव्यातून डोकावते. विशेषतः 'सीतास्वयंवर'सारखा रम्य आणि उदात्त विषय हाताळतानाही त्यांची लेखणी अत्यंत हीन पातळी गाठते. अश्लील वर्णन, रंगेल बाष्कळ संवाद, अनेक पौराणिक विषयांना हात घालताना त्यात कल्पनेने बीभत्सपणा घालून त्याचे पावित्र्य नष्ट करणे यामुळे नागेश कवीची विद्वत्ता दिसण्यापेक्षा त्यांची उथळ मनोवृत्ती दिसून येते. म्हणूनच ल. रा. नसिराबादकर त्यांच्याविषयी म्हणतात, 'मनुष्यस्वभावाच्या विसंगतिदर्शनातून विनोदनिर्मितीचा नागेशांचा प्रयत्न उल्लेखनीय असला, त्यातून त्यांचे सूक्ष्म निरीक्षण दिसून येत असले, तरी बऱ्याच ठिकाणी या विनोदाचे रूपांतर मात्र बाष्कळपणात झाले आहे. शृंगाररसपूर्ण वर्णनातही नागेशांचा तोल सुटल्याने तेथे अश्लीलता आणि बीभत्सपणाच अधिक प्रत्ययास येतो.'

रघुनाथपंडित —

पंडित कवींमध्ये अल्प रचना करूनही लोकप्रिय झालेले कवी म्हणून रघुनाथपंडितांचे नाव घ्यावे लागेल. त्यांनी 'रामदासवर्णन', 'गजेंद्रमाक्ष', 'दमयंतीस्वयंवर' अशा मोजक्याच रचना त्यांनी केल्या. पण त्यांच्या याच रचना रसिकांसाठी

अविस्मरणीय ठरल्या. 'रामदासवर्णन' मध्ये त्यांनी रामदासस्वामींचे वर्णन केले आहे. त्यांच्या गिरीकंदरी राहण्याचा, त्यांच्या बलोपासनेचा, त्यांच्या शिष्यवृंदाचा, त्यांच्या समाजोद्धाराचा उल्लेख आलेला आहे. रामदासस्वामींच्या चरित्रातील अनोख्या गोष्टी या चरित्रात दिसून येतात. 'गजेंद्रमोक्ष' हे काव्य भागवतातल्या आख्यानावर आधारित असून केवळ ५३ श्लोक त्यात आहेत. या दोन्ही काव्यापेक्षा रघुनाथपंडितांचे अधिक अविस्मरणीय रचना म्हणजे 'दमयंतीस्वयंवर' होय. या काव्याचा रचनाकाल म्हणजे इ. स. १६८५ हा आहे. प्राचीन मराठी काव्यात अत्यंत दर्जेदार म्हणून 'दमयंतीस्वयंवर'चा उल्लेख होतो. संस्कृतातील पंचमहाकाव्यांचा यावर प्रभाव दिसून येतो. श्रीहर्षाच्या नैषधीयचरित्रातील नल दमयंतीचा कथाभाग यात आहे. नलासारखा रसिक, उदार, धीरोदात्त नायक आणि दमयंतीसारखी विनयशील, नल राजाशी एकनिष्ठ असलेली, सौंदर्यवती, आणि या दोहोंना जोडणारा चतुर, आकर्षक असा कलहंस यांच्यातील संवादाने रंगलेले मनोवेषक प्रसंग यामुळे अत्यंत विलोभनीय असे हे काव्य श्रृंगाररसाचे उदाहरण आहे.

ते शीतलोपचारी जागी झाली हळूच मग बोले

औषध नलगे मजला, परिसुनि जननी बरे म्हणुनि डोले'

यातील 'औषध नलगे मजला' या ओळीतून साधलेला श्लेष रघुनाथपंडितांच्या विद्वत्तेची साक्ष देतो. 'कठीण समय येता कोण कामास येतो' यासारखी सुभाषितवजा रचनाही अनेक ठिकाणी येते. उपमा, अनुप्रास, संबंधातिशयोक्ती, श्लेष, स्वभावोक्त अशी अलंकृत भाषा वाचताना रसिकांना अत्यंत आनंद मिळतो यात शंका नाही.

'त्यातील एक कलहंस तटीं निजेल

जो भागला जलविहार विशेष केला

पोटीच एक पद, लांबविला दुजा जो

पक्षी तनू लपवी भूप तया पहातो'

हा श्लोक म्हणजे स्वभावोक्ती अलंकाराचे अत्यंत सुंदर उदाहरण आहे. त्याचप्रमाणे शार्दूलविक्रिडित, वसंततिलका, शिखरिणी, मालिनी अशा विविध वृत्तांची रेलचेल यात आहे. पण एखादी गोष्ट खूप सुंदर असावी पण त्यात जिवंतपणा नसावा, अशी काहीशी टीका त्यांच्या काव्यावर होते. म्हणूनच रघुनाथपंडितांच्या श्लोकरचनेबद्दल 'उत्तम पाणीदार हिऱ्यांचे तेज त्यांच्या श्लोकांत आहे. पण ताज्या खुडलेल्या फुलांची किंवा फळांची बहार त्यांच्यात नाही. त्यांच्या कृतीने मनाला आनंद होतो. पण मन भरून येत नाही, ते उचंबळून उडया घेऊ लागत नाही.'^४ असे म्हटले जाते.

निष्कर्ष:

१. संतकाव्य, पंडितिकाव्य शाहिरी काव्य या काव्यपरंपरांनी मराठी साहित्याला समृद्ध करण्याचे काम केलेले आहे.
२. पंडिती काव्य हे 'अभिजात संस्कृत काव्याचे पुनरुज्जीवन आहे,' असे म्हटले जाते.
३. राजाश्रय असल्यामुळे जीवनातील दुःख, दारिद्र्य, वंचना, लोकोद्धार असे पंडितकवींचे काव्यविषय कधी बनले नाहीत.
४. महाकाव्य, खंडकाव्य, लघुकाव्य, कथाकाव्य, स्तोत्र, चंपूकाव्य असे अनेक प्रयोग पंडिती काव्यामध्ये दिसून येतात.
५. संतकाव्याला पांडित्यप्रदर्शनाची गरज नव्हती. त्यांचा साधेपणा हेच त्यांचे सौंदर्य होते. याउलट पंडित कवींचा पांडित्यप्रदर्शनाचा सोस त्यांच्या काव्यात मूख्यत्वे दिसून येतो.
६. संतांनी भक्ती, करुणा, अद्भुत, वत्सल आणि शांत रसाला प्राधान्य दिले. तर पंडितांनी 'शृंगार मुख्य नवही रस मूर्तिमंत। काव्यात या परसतां दिसती प्रशस्त' असे मानले.
७. वामन पंडितांच्या चाळीस हजार काव्यपंक्तींमधून त्यांच्या सखोल व्यासंगाचा आणि आत्मज्ञानाचा परिचय होतो.
८. सरळ, साधे आणि प्रासादिक निवेदन हे सामराजांच्या कवितेचे वैशिष्ट्य आहे.
९. छंदशास्त्रनैपुण्य, चित्रकाव्यरचना ही विद्वत् कवींच्या काव्याची वैशिष्ट्ये होती.
१०. रघुनाथपंडितांचे अत्यंत अविस्मरणीय रचना म्हणजे 'दमयंतीस्वयंवर' होय.

संदर्भ:

१. नसिराबादकर ल.रा., पंडित कवी, 'प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास', फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, सहावी आवृत्ती, १९९७ पृ. १५०
२. जोग रा.श्री., 'मराठी वाङ्मयाभिरुचीचे विहंगमावलोकन', पुणे विद्यापीठ, पुणे, प्रथमावृत्ती १९५९, पृ. १२६
३. नसिराबादकर, ल.रा., उ.नि.पृ. १६३
४. भावे वि.ल., 'महाराष्ट्र सारस्वत', पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, चौथी आवृत्ती, १९८३ पृ. ५२६

संदर्भग्रंथ:

- १ कोलते वि.भि., प्राचीन मराठी साहित्य संशोधन, श्री लेखन वाचन भांडार, पुणे, १९६८
- २ देशपांडे अ.ना., प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, भाग पहिला, पूर्वार्ध, १९६६, भाग पहिला, उत्तरार्ध, १९६९, भाग दुसरा, १९७३ व्हीनस प्रकाशन, पुणे
- ३ वाटवे के.ना. (सं.) प्राचीन मराठी पंडिती काव्य, जोशी आणि लोखंडे प्रकाशन, पुणे, १९६४

Published at:

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ), Vol 7, Issue 4, Dec. 2018, ISSN 2394-8426, pp. 221-225

URL <http://gurukuljournal.com/wp-content/uploads/2019/01/Document0.pdf>

Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3656805>